

Katowice, 30.08.2020 r.

Dr hab. Hanna Przybyła-Basista, prof. UŚ

Instytut Psychologii

Uniwersytet Śląski w Katowicach

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz

Obraz własnej matki i styl przywiązania do niej a stawanie się matką

Przedmiotem niniejszej recenzji jest szczegółowa ocena pracy doktorskiej autorstwa mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marioli Bidzan w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy rozprawa doktorska nt. „Obraz własnej matki i styl przywiązania do niej a stawanie się matką” spełnia wymogi zawarte w art. 13 Ustawy o stopniach naukowych i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r., do których ustawodawca zaliczył: oryginalne rozwiązanie problemu naukowego zaprezentowanego w pracy, wykazanie się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej oraz dowiedzenie umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W recenzji odniosę się do każdego z tych kryteriów oceny.

1. Ocena trafności wyboru tematyki

Wybór tematyki pracy wydaje się trafny i wartościowy zarówno z naukowego, jak i społecznego punktu widzenia. W literaturze z zakresu nauk społecznych wciąż podkreśla się potrzebę wyjaśnienia czynników mających wpływ na macierzyństwo, kształtowanie się pozytywnej i bezpiecznej więzi pomiędzy matką a dzieckiem, poznanie czynników odpowiedzialnych za zakłócenie tych relacji. Indywidualny wymiar doświadczania macierzyństwa komplikuje zrozumienie złożoności wzorców wypełniania roli macierzyńskiej, gdzie spotykamy się z opisem matek ułatwiających rozwój dziecka i matek kontrolujących rozwój (Raphael–Leff, 1986, 2010), matek afirmujących i matek ambiwalentnych (Budrowska, 2000), matek pojmujących swoje macierzyństwo w sposób nowoczesny bądź tradycyjny

(Bakiera, 2014; Wojciechowska, 2002; Maciąg-Budkowska i Rzepa, 2017). Z obserwacji wynika, że niektóre kobiety stosunkowo łatwo przystosowują się do ciąży i wczesnego macierzyństwa, jednak dla innych zachodzące zmiany w stylu życia, wyglądzie są bardzo trudne do akceptacji. Część kobiet nie czuje się przygotowana do zadań w obliczu zetknięcia się z realiami ciąży, porodu, urodzenia dziecka (Nelson, 2003). I choć bardzo wiele prac już powstało w obszarze macierzyństwa to ciągle jeszcze jest wiele niewyjaśnionych zagadnień stanowiących inspirację do dalszych poszukiwań badawczych. Do takich prac należy zaliczyć wysiłki badawcze mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz.

Autorka podjęła się próby wyjaśnienia znaczenia roli własnej matki w procesie przystosowania się kobiety do rodzicielstwa i budowania więzi z dzieckiem na etapie jego prenatalnego rozwoju oraz po narodzinach. Na ten temat przeprowadzono stosunkowo mało badań. Tym bardziej więc wyniki przedstawione przez Autorkę budzą zainteresowanie i wypełniają lukę poznawczą. Przyjęcie założenia o znaczącej roli własnej matki w procesie stawania się matką jest interesującą, nowatorską i trafną koncepcyjnie propozycją pomocną w wyjaśnianiu adaptacji do roli matki i kształtowaniu się więzi z dzieckiem.

2. Ogólna charakterystyka pracy

Doktorantka jako dzieło stanowiące przedmiot ubiegania się o stopień naukowy doktora przedstawiła cykl czterech spójnych tematycznie artykułów, które ukazały się drukiem w czasopiśmie polskim i czasopismach zagranicznych w latach 2018-2020. Na rozprawę doktorską składają się więc 4 artykuły, skrócony opis osiągnięcia naukowego stanowiący wprowadzenie do prezentowanych artykułów, oświadczenia współautorów publikacji oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Całość opracowania przedstawionego do recenzji została zebrana w jednym tomie i oprawiona w tradycyjny sposób. Pani mgr Anna Zdolska-Wawrzekiewicz jest pierwszym autorem wszystkich czterech artykułów z dominującym wkładem w proces powstawania tych publikacji. Według oświadczeń współautorów wkład ten został oceniony w granicach od 70% do 80%.

Współautorzy zgodnie potwierdzają wiodący wkład Doktorantki polegający na przygotowywaniu koncepcji badań, zbieraniu wyników, analizie danych oraz ich interpretacji, a także opracowaniu manuskryptów. Trzy artykuły ukazały się w zagranicznych czasopismach naukowych indeksowanych w bazie *Journal Citation Reports* (JCR) o znaczącym

współczynnika Impact Factor: *Journal of Reproductive and Infant Psychology* (1 artykuł – IF₂₀₁₉ = 1,188; 70 pkt MNiSW); *International Journal of Environmental Research and Public Health* (2 artykuły – IF₂₀₂₀ = 2,620; 70 pkt MNiSW). Jeden artykuł został opublikowany w języku polskim w znanym czasopiśmie *Polskie Forum Psychologiczne* (20 pkt MNiSW₂₀₁₉).

Liczba publikacji oraz ich stosunkowo wysoka sumaryczna wartość bibliometryczna (230 pkt wg aktualnie obowiązującej punktacji) wskazują, że cykl publikacji składających się na rozprawę doktorską zasługuje na uznanie, jednocześnie spełniając wymagania stawiane pracom doktorskim. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że decyzja Doktorantki o podjęciu wysiłku w celu opublikowania cyklu artykułów w recenzowanych czasopismach zasługuje na wysoką ocenę. Poddając się bowiem kilkakrotnie rygorystycznej procedurze recenzyjnej Doktorantka miała okazję doskonalić swój warsztat badacza podnosząc swoją świadomość merytoryczną, metodologiczną i formalną jak chodzi o wymagania związane z przygotowaniem publikacji do druku.

3. Ocena pracy, realizacji celu badań i oryginalnego wkładu autora

Przedstawione do recenzji prace są powiązane tematycznie. Ogólny zamysł Autorki polegał na ukazaniu powiązań pomiędzy przywiązaniem do własnej matki i jej obrazem jako matki a obrazem siebie jako matki i kształtowaniem więzi z własnym dzieckiem w okresie prenatalnym i postnatalnym. Koncepcja zaplanowanych badań nie budzi zastrzeżeń formalnych, a z wielu względów jest interesująca poznawczo, co postaram się poniżej wykazać.

Celem pierwszego artykułu pt.: „*Więź z własną matką a stawanie się matką – zagadnienia teoretyczne*” było dokonanie przeglądu literatury dowodzącego istnienia powiązań pomiędzy istotnymi teoretycznie zmiennymi, które w dalszych badaniach zostały poddane analizie empirycznej. W sposób syntetyczny i klarowny Doktorantka prezentuje najważniejsze ustalenia stanowiące podwaliny koncepcyjne dla przyjętego założenia o wpływie więzi z własną matką na budowanie przez kobietę więzi z własnym dzieckiem zarówno w okresie ciąży jak i po jego narodzinach. Bazę teoretyczną stanowi teoria rozwoju w ujęciu psychodynamicznym, w szczególności teoria przywiązania. Literatura zebrana w spisie bibliografii jest bogata i adekwatna do przedmiotu rozważań. Zaprezentowany w tym artykule przegląd kluczowych pojęć i zmiennych można uznać za wartościową podstawę do zaplanowanych kolejnych etapów badań i postawienia zasadnych teoretycznie pytań badawczych.

Celem badań, prezentowanych w drugim artykule pt.: „*Maternal attachment style during pregnancy and becoming a mother in Poland*” było przeanalizowanie zależności pomiędzy stylami przywiązania do matki a obrazem siebie jako matki, obrazem swojej matki i więzi z dzieckiem w okresie ciąży. Badaniami objęto 165 kobiet w wieku około 30 lat (od 21 do 44 lat) będących w ciąży, średnio w około 31 tygodniu ciąży. W wyniku przeprowadzonych analiz Doktorantka wyróżniła trzy ważne grupy wniosków potwierdzające w dużej mierze wstępne przypuszczenia o istnieniu takich zależności. Do najciekawszych ustaleń należą te, które opisują związki pomiędzy pozabezpiecznym stylem przywiązania do matki cechującym się podwyższonym nasileniem lęku i unikania a obrazem siebie jako matki z wyraźnie zaznaczoną potrzebę autonomii. Co więcej, ta właśnie grupa kobiet charakteryzująca się największym nasileniem lęku i unikania opisując obraz swoich matek używa zdecydowanie najmniej przymiotników pozytywnych, a najwięcej negatywnych. Autorka wyprowadza z uzyskanych wyników nie tylko interesujące wnioski, ale kompetentnie je interpretuje odwołując się do literatury przedmiotu. Przede wszystkim wskazuje na czynniki ryzyka, jako że kobiety z wyższym poziomem lęku i unikania mogą potrzebować wsparcia w budowaniu swojej tożsamości rodzicielskiej w okresie ciąży, a równocześnie mogą wykazywać trudności w skorzystaniu ze wsparcia z racji cech swojego stylu przywiązania. W dyskusji wyników nie zabrakło również wskazówek praktycznych pomocnych w budowaniu programów ułatwiających kobietom przystosowanie się do nowej roli macierzyńskiej.

Warto dodać, że wyniki prezentowane są w sposób przejrzysty z zachowaniem pełnego opisu potrzebnego do zrozumienia zastosowanych technik pomiaru oraz podjętych analiz statystycznych. Nie mam jednak jasności, czy prezentując rzetelności poszczególnych narzędzi pomiaru Doktorantka relacjonuje wyniki uzyskane przez autorów polskich wersji kwestionariuszy, czy też są tu raportowane rzetelności uzyskane w badaniach własnych. Do zwyczajów przyjętych w raportach badawczych należy podawanie rzetelności kwestionariuszy w badaniach własnych. Dyskusyjny wydaje się również fakt uwzględnienia w badaniach kobiet zarówno oczekujących pierwszego, jak i kolejnego dziecka. W przyszłości należałoby dążyć do przeprowadzenia badań w mniej zróżnicowanej grupie pod tym względem, to znaczy wśród kobiet oczekujących pierwszego dziecka, gdyż proces stawania się matką jest szczególnie interesujący, gdy zachodzi po raz pierwszy. Ewentualnie można zaplanować przeprowadzenie analiz porównawczych pomiędzy kobietami oczekującymi pierwszego bądź kolejnego dziecka.

Trzeci artykuł pt.: „*Attachment styles, various maternal representations and a bond to a baby*” opisuje kolejny, drugi etap badań z udziałem kobiet, które będąc w ciąży uczestniczyły w pierwszym etapie, a obecnie były już 6 miesięcy po porodzie. Tym razem próbka składała się z 86 kobiet, które wyraziły zgodę na ponowny kontakt i badanie. W analizach korzystano z wyników uzyskanych przy pomocy kwestionariuszy zastosowanych w pierwszym etapie (Kwestionariusz Badania Przywiązania ECR, Lista Przymiotników ACL H.G. Gough i A.B. Heilbruna). Ponadto, do narzędzi pomiaru wykorzystywanych na tym etapie badań włączono jeszcze Kwestionariusz Przywiązania po Porodzie służący do oceny więzi matki z dzieckiem. Celem drugiego etapu było prześledzenie zależności pomiędzy stylem przywiązania do własnej matki, obrazem swojej matki jako matki i obrazem siebie jako matki pół roku po narodzinach dziecka. Uzyskane wyniki generalnie potwierdzają wcześniejsze przypuszczenia wskazujące na związek między stylem przywiązania do własnej matki a obrazem siebie jako matki i obrazem własnej matki. Potwierdzono także istnienie związku pomiędzy obrazem własnej matki jako matki a obrazem siebie jako matki. Między innymi dowiedziono, że kobiety o pozabezpiecznym stylu przywiązania do własnej matki miały bardziej negatywny obraz swoich matek i ten obraz utrzymywał się również we wczesnej fazie macierzyństwa, pół roku po urodzeniu przez kobietę dziecka. I przeciwnie, kobiety o bezpiecznym stylu przywiązania miały bardziej pozytywny obraz swoich matek, co zapewne może ułatwiać identyfikację macierzyńską. Wykazano też, że styl przywiązania do własnej matki istotnie różnicował kobiety pod względem obrazu siebie jako matki, i to w wielu wymiarach. Uzyskane rezultaty zostały dobrze zinterpretowane biorąc za podstawę teorię przywiązania. Duży nacisk położono w dyskusji na aplikacyjną wartość uzyskanych wyników. Ten praktyczny wymiar badań warto docenić, zwłaszcza że zostały podkreślone konsekwencje określonych relacji z własną matką dla podejmowania roli rodzicielskiej przez młode matki, w tym umiejętności bądź nieumiejętności sięgania po pomoc, otrzymywania wsparcia od osób zewnętrznych, tak potrzebnego we wczesnej fazie macierzyństwa. Procesy te nie są uświadomione, zatem ich oddziaływanie nie podlega swobodnej ocenie i kontroli. Co jednak ważne, interpretacja wyników prowadzi do wartościowych konkluzji praktycznych inspirujących dla osób zajmujących się pomaganiem kobietom w ciąży, położu, wczesnej fazie macierzyństwa (położnym, psychologom klinicznym, psychoterapeutom, osobom prowadzącym grupy wsparcia).

Zaskakująca choć ciekawa obserwacja dotyczyła stwierdzenia braku zależności pomiędzy stylem przywiązania do własnej matki a jakością więzi z dzieckiem na etapie wczesnej fazy macierzyństwa, tj. pół roku po urodzeniu dziecka. Był to nieoczekiwany rezultat, gdyż zgodnie z teorią zakładano, że relacja z własną matką będzie miała kluczowy wpływ na budowanie więzi z dzieckiem (por. str. 9 *Skróconego opisu osiągnięcia naukowego...* oraz str. 561 artykułu pt. *Więź z własną matką ...*). W interpretacji uzyskanych wyników wskazano, iż pewną rolę mogły tu odegrać takie czynniki jak: jakość relacji z partnerem bądź specyfika wykorzystanego w badaniach narzędzia pomiaru. I choć te wyjaśnienia należy uznać za w pełni zasadne i prawdopodobne to należałoby oczekiwać nieco szerszej dyskusji na ten temat, gdyż testowanie tego założenia było jednym z ważniejszych zakładanych celów. Wydaje się, że ten wątek wymagałby pogłębionej dyskusji na temat czynników modyfikujących poszukiwane zależności. Taka refleksja pojawia się wprawdzie w artykule, ale nie jest bliżej rozwijana.

Czwarty artykuł pt.: „*The dynamics of becoming a mother during pregnancy and after childbirth*” jest ostatni z cyklu poddawanego recenzji. Za cel postawiono sobie eksplorację zachodzących u kobiet zmian: w obrazie siebie jako matki, w obrazie swojej matki jako matki oraz jakości więzi z dzieckiem w okresie ciąży oraz po jego urodzeniu w zależności od stylu przywiązania kobiety do własnej matki. Podobnie jak w poprzednio omawianym artykule analizie poddano wyniki pochodzące od 86 kobiet, które dwukrotnie wzięły udział w badaniu: podczas ciąży oraz pół roku po porodzie. W analizach wzięto pod uwagę narzędzia pomiaru zastosowane w badaniu kobiet w ciąży (pomiar pierwszy) oraz w badaniu kobiet około pół roku po urodzeniu dziecka (pomiar drugi). Włączono również pomiar depresji poporodowej mierzony kwestionariuszem ESDP. W celu realizacji zamierzeń badawczych zastosowano adekwatne analizy statystyczne: analizę kowariancji ANCOVA w schemacie mieszanym oraz hierarchiczną analizę regresji. Analizy te przyniosły szereg interesujących wniosków, które zostały poddane wnikliwej dyskusji z odwoływaniem się do ustaleń badaczy zagranicznych i polskich. Do ciekawych ustaleń można zaliczyć wynik hierarchicznej analizy regresji dowodzący, że istotnym predyktorem więzi z dzieckiem po jego narodzinach jest więź, którą matka nawiązuje z dzieckiem podczas ciąży. Zatem to co matka myśli o dziecku podczas ciąży, co do niego czuje ma ogromne znaczenie dla budowania z nim relacji już po porodzie w okresie wczesnego macierzyństwa. Nie odegrały znaczącej roli predykcyjnej style przywiązania. Innym interesującym ustaleniem jest zmiana percepcji swojej matki po porodzie i postrzeganie

jej jako mniej dominującej, mniej pewnej siebie i w mniejszym stopniu nastawionej na osiągnięcia. Wynik ten można postrzegać przez pryzmat zrównania się w roli matki z własną matką, po urodzeniu własnego dziecka, co jest korzystne z rozwojowego punktu widzenia. Zarówno te wyniki, jak i szereg innych szczegółowych ustaleń mają duże znaczenie aplikacyjne i są inspirujące do dalszych poszukiwań badawczych.

Przedstawione do recenzji dzieło obejmuje jeszcze jeden element, a mianowicie opracowanie poprzedzające prezentację artykułów zatytułowane przez Doktorantkę *Skrócony opis osiągnięcia naukowego*. Ten fragment dzieła został rzetelnie przygotowany i z pewnością jest pomocny w prześledzeniu wszystkich szczegółowych wyników. Jednakże, lektura tego fragmentu pozostawia też pewien niedosyt. Ta część opracowania składa się bowiem z poszerzonych streszczeń, czy też obszernych fragmentów prezentowanych później artykułów. Każdy z tych artykułów jest syntetycznie napisaną zamkniętą całością. Brakuje bardziej ogólnego spojrzenia na całość, ogólnego wprowadzenia do koncepcji całego projektu badawczego, spojrzenia na swoje badania z szerszej perspektywy, w szczególności dokonania podsumowania odnoszącego się do całości przeprowadzonych badań. Uwaga ta nie umniejsza wartości całego dzieła, lecz stanowi zaproszenie do poruszenia tej kwestii podczas publicznej obrony.

4. Podsumowanie

Cykl artykułów przedstawiony do recenzji przez Panią mgr Annę Zdolską-Wawrzkievicz jasno dowodzi spójności tematycznej podporządkowanej realizacji celu badawczego, który został dobrze zaplanowany i rozpisany jako zadanie badawcze realizowane w kolejnych krokach. Na uznanie zasługuje konsekwencja w realizacji długofalowych zadań badawczych. Docenić należy decyzję o przeprowadzeniu badań o charakterze longitudinalnym, które dla badacza stanowią o wiele większe wyzwanie w porównaniu z badaniami przekrojowymi. Doktorantka wykazała się dużymi zdolnościami w zakresie gromadzenia danych docierając w pierwszym etapie badań do stosunkowo licznej grupy 206 ciężarnych kobiet i uzyskując zgodę 86 kobiet na powtórny udział w badaniu po pół roku od pierwszego pomiaru. Przeprowadzone badania w dużej mierze potwierdziły zasadność przyjętych założeń teoretycznych. Wszystkie zaplanowane zadania zostały pomyślnie zrealizowane. Rezultaty przeprowadzonych analiz statystycznych zostały opisane w sposób klarowny i przejrzysty, zaś interpretacja i dyskusja

wyników dowodzi bardzo dobrej znajomości problematyki oraz orientacji w literaturze z zakresu teorii przywiązania, psychologii prenatalnej, psychologii rozwoju człowieka oraz badań prowadzonych w tym obszarze. Wysoko oceniam oryginalny pomysł na badania dotyczące znaczenia własnej matki dla kształtowania się u młodych kobiet obrazu siebie jako matki w okresie wczesnego macierzyństwa tj. w prenatalnej fazie rozwoju dziecka oraz kilka miesięcy po jego urodzeniu, a także dla budowania więzi z własnym dzieckiem. W licznie prowadzonych badaniach dotyczących kształtowania się przywiązania pomiędzy kobietą w ciąży a dzieckiem (tzw. *prenatal attachment*) ta zmienna pojawia się rzadziej, o wiele zaś częściej wybór zmiennych wyjaśniających obejmuje takie zmienne jak np.: wsparcie społeczne, wsparcie partnera, relacje z partnerem, poronienia, ciąży bliźniacze, osobowość matki, lęk i depresję wybór, bądź zmienne sytuacyjne (por. Doan i Zimmerman, 2008). Tym bardziej więc ustalenia empiryczne Doktorantki należy uznać za wartościowy wkład w obszar badań nad macierzyństwem i kształtowaniem się więzi pomiędzy matką a dzieckiem. Otrzymane wyniki uważam za ważne, interesujące poznawczo i inspirujące do dalszych poszukiwań badawczych. Dużym plusem są rozważania zawarte w części dyskusyjnej poszczególnych artykułów nad wykorzystaniem konkretnych ustaleń badawczych w praktyce klinicznej, w pracy psychologów, położnych, grup wsparcia dla matek w ciąży i młodych matek. W mojej ocenie, plusem przedstawionego do oceny dzieła jest również fakt, że składa się nań cykl publikacji przyjętych przez liczące się czasopisma. Możliwość upowszechniania wyników swojej pracy badawczej jest wyzwaniem podejmowanym przez każdego badacza i celem do którego należy zmierzać.

5. Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę zaprezentowaną powyżej szczegółową ocenę wartości rozprawy doktorskiej przygotowanej przez mgr Annę Zdolską-Wawrzekiewicz stwierdzam, że rozprawa spełnia wymagania określone w art. 13 Ustawy z dnia 14.03.2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresie sztuki i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z uwagi na interesujący, nowatorski i konsekwentnie zrealizowany długofalowy projekt badawczy, wysoką wartość merytoryczną przedstawionego cyklu artykułów, rozpowszechnienie wyników poprzez opublikowanie ich w czasopismach zagranicznych,

dbałość o aplikacyjny charakter wniosków płynących z badań **wnioskuję o wyróżnienie pracy doktorskiej Pani mgr Anny Zdolskiej-Wawrzekiewicz**. Szczegółowa argumentacja uzasadniająca wyróżnienie i dowodząca zdolności Doktorantki do twórczego i oryginalnego postawienia problemu badawczego oraz wskazująca na znaczenie wyników badań dla weryfikacji tezy o roli więzi z własną matką w procesie kształtowania się macierzyństwa młodych kobiet została przedstawiona powyżej. Wyniki badań są istotne z punktu widzenia weryfikacji elementów teorii przywiązania w kontekście wczesnej fazy macierzyństwa (kształtującego się podczas ciąży i po urodzeniu dziecka), jak i praktyki psychologicznej dla której konkretne wskazówki do pracy z młodymi matkami zostały wprost wyprowadzone z badań. Temu ostatniemu aspektowi Doktorantka poświęciła dużo uwagi w opublikowanych artykułach empirycznych.

Podpis